

Бойко С. Т.,
науковий співробітник лабораторії психодіагностики
та науково-психологічної інформації
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України
lana.svit.boiko@gmail.com

ПСИХОТРАВМІВНИЙ ВПЛИВ ВІЙНИ НА ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ: СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ОСМИСЛЕННЯ МЕДІАТРАВМАТИЗАЦІЇ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ

***Анотація.** У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми психотравмівного впливу війни на дітей і підлітків у контексті цифровізації інформаційного простору. Особливу увагу приділено феномену медіатравматизації як специфічної форми опосередкованого психотравмівного впливу, що виникає внаслідок систематичного споживання воєнного медіаконтенту. Розглянуто сучасні наукові підходи до осмислення психологічних наслідків взаємодії дітей і підлітків із медійними репрезентаціями війни, окреслено вікові чинники їхньої вразливості до травматичного контенту, а також роль сімейного та освітнього середовища у пом'якшенні негативних наслідків такого впливу. Обґрунтовано необхідність подальших емпіричних досліджень медіатравматизації, розроблення психодіагностичного інструментарію для її виявлення та створення профілактично-корекційних програм, спрямованих на розвиток психологічної резильєнтності учнів в умовах тривалої війни.*

***Ключові слова:** психотравма війни, медіатравматизація, воєнний медіаконтент, діти та підлітки, медіапсихологія, психологічна резильєнтність.*

***Abstract.** The article provides a theoretical analysis of the war-related traumatic impact on children and adolescents in the context of the digitalization of the information environment. Particular attention is paid to the phenomenon of media traumatization as a specific form of indirect psychological trauma caused by systematic exposure to war-related media content. The paper reviews contemporary scientific approaches to understanding the psychological consequences of children's and adolescents' interaction with media representations of war, outlines age-related factors of vulnerability to traumatic content, and highlights the role of family and educational environments in mitigating its negative effects. The necessity of further empirical research on media traumatization is substantiated, including the development of psychodiagnostic tools for its assessment and preventive and corrective programs aimed at fostering students' strengthening psychological resilience under conditions of prolonged war.*

***Keywords:** war-related trauma, media traumatization, war media content, children and adolescents, media psychology, psychological resilience.*

Актуальність проблеми в умовах тривалої війни та цифровізації інформаційного простору. Тривала війна створює для дітей і підлітків в Україні ситуацію хронічної психоемоційної напруги, що зумовлюється не лише безпосереднім досвідом небезпеки, втрат і вимушених змін життєвого середовища, а й постійною інформаційною присутністю війни у цифровому просторі. Сучасні здобувачі загальної середньої освіти перебувають у ситуації подвійного впливу – реального та медіаопосередкованого, що суттєво ускладнює структуру психотравмівного досвіду.

Цифровізація інформаційного простору докорінно змінила характер сприймання воєнних подій. Соціальні мережі, месенджери, відеохостинги забезпечують миттєве поширення візуально насиченого, емоційно загостреного контенту, часто без вікових обмежень та психологічних фільтрів, а повторюваність травматичних сюжетів формує ефект постійної присутності війни у повсякденному житті дитини. У таких умовах межа між подією та її медійною репрезентацією розмивається, а психологічна дистанція між суб'єктом і травматичним матеріалом скорочується.

На відміну від попередніх історичних періодів, сучасні діти й підлітки не лише отримують інформацію про війну, а й активно взаємодіють із нею: коментують, поширюють, обговорюють, створюють власний контент. Така інтерактивність посилює залученість у травматичний дискурс і може сприяти формуванню феномену медіатравматизації – опосередкованого психотравмівного впливу, зумовленого систематичним переглядом воєнного контенту.

Особливої значущості проблема набуває з огляду на вікові особливості дітей і підлітків. Нерозвинені механізми емоційної саморегуляції, схильність до ідентифікації з героями подій, підвищена чутливість до соціальної оцінки та невизначеності майбутнього зумовлюють вразливість до медіатравматичних впливів. Унаслідок цього можуть формуватися підвищена тривожність, катастрофічні очікування, порушення сну, зниження навчальної мотивації та концентрації уваги, що безпосередньо впливає на освітню адаптацію та особистісний розвиток.

Водночас у сучасних дослідженнях психотравми переважає акцент на безпосередньому переживанні воєнних подій, тоді як медіаопосередкований вплив залишається недостатньо концептуалізованим. Потребує уточнення категоріальний апарат, диференціація понять «вторинна травматизація», «інформаційний стрес», «медіатравматизація», а також визначення психологічних механізмів і наслідків систематичного перегляду воєнного контенту саме в дитячо-підлітковій вибірці.

Отже, актуальність дослідження зумовлена: тривалістю воєнної ситуації в Україні та її хронічним психоемоційним впливом; тотальною цифровізацією інформаційного простору; високою інтенсивністю та доступністю воєнного медіаконтенту; віковою вразливістю дітей і підлітків; недостатньою теоретичною та емпіричною розробленістю феномену медіатравматизації.

У цьому контексті теоретичне осмислення медіатравматичного впливу як специфічної форми психотравмівного досвіду є необхідною передумовою для

розроблення системи психодіагностики та створення ефективних профілактично-корекційних програм у закладах загальної середньої освіти.

Аналіз стану розробленості проблеми у вітчизняній та зарубіжній науці. Проблематика психотравмивного впливу війни на дітей і підлітків є предметом активного наукового інтересу як у вітчизняній, так і в зарубіжній психологічній літературі. Однак у контексті сучасної війни, що супроводжується високою медійною насиченістю, виникає потреба в диференціації прямого травматичного досвіду та опосередкованого, пов'язаного з інтенсивним переглядом воєнного контенту.

В українській психології питання травматизації в умовах війни розглядаються в контексті безпосереднього досвіду бойових дій, втрат, вимушеної міграції та пов'язаних з цим психічних наслідків. Психологічні наслідки війни описуються крізь призму травматичного стресу, посттравматичних розладів, порушень адаптації дітей і підлітків у соціумі.

Зокрема, дослідження В. Зливкова, С. Лукомської, І. Клименка, Г. Міськова, Я. Омельченко, О. Гнатюк, О. Чекстере, Н. Пророк фокусуються на впливі бойових дій на психіку дитини; механізмах травматичних реакцій; особливостях травмування у різних вікових групах; психотерапевтичних та корекційних підходах у роботі з постраждалими [3; 4; 5; 6; 7 та ін.]. Ці праці є важливими для розуміння впливу війни на психологічний стан дітей, проте вони менше уваги приділяють інформаційному середовищу як окремому джерелу психотравматичного впливу.

В обставинах воєнної інформаційної реальності окремі вітчизняні дослідження звертають увагу на вплив медіа на психіку населення у контексті загальних концепцій інформаційного стресу, інформаційної перевантаженості, медіаосвіти та медіаграмотності (Л. Найдьонова, Г. Абаніна, О. Галілейська, О. Слободиська, О. Вознесенська, Л. Умеренкова, Т. Гурлева та ін.). Проте більшість таких робіт охоплюють дорослу аудиторію (дорослих, військовослужбовців), а не дітей [1; 2; 8; 10; 11 та ін.].

Аналіз наукових публікацій свідчить про недостатню кількість системних досліджень медіатравматичного впливу саме на здобувачів загальної середньої освіти, що зумовлює існування наукової прогалини у вивченні феномену медіатравматизації як окремої форми травматичного впливу.

У закордонній літературі питання психотравмивного впливу війни на дітей є добре опрацьованими, особливо в рамках досліджень наслідків збройних конфліктів, переміщення населення, біженства та пов'язаних із цим психологічних розладів (ПТСР, тривожні та депресивні стани) (J. Herman, M. Slone, S. Mann, A. A. Habet, A. Abu Tawahina, E. El Sarraj, P. Vostanis та ін.). Ключові напрями закордонних досліджень включають: клінічні моделі травматичного стресу; розвиток симптомкомплексів психічних розладів; довготривалі наслідки травмивних подій на розвиток дітей; ролі сімейного та соціального контекстів у процесі адаптації [17; 21 та ін.]. Ці підходи формують концептуальні основи розуміння травматичних наслідків війни, але мають обмеження для пояснення впливу саме медійного контенту.

У закордонній науці значну увагу приділено поняттю *вторинної травматизації* (*secondary traumatic stress*), що походить із досліджень психотерапевтів, які працюють із травмованими клієнтами. Це поняття описує ситуації, коли професіонали переживають симптоми травми через опосередковане зіткнення з травматичними розповідями клієнтів [12; 14; 16; 18 та ін.].

Застосування цього концепту до медійного досвіду є перспективним, але потребує уточнення механізмів, оскільки вторинна травматизація у класичному розумінні пов'язана з міжособистісною взаємодією, а не з опосередкованою цифровою взаємодією.

Дослідження науковців показують, що контакт із новинами про війну пов'язаний із підвищеною тривожністю, страхом і симптомами стресу, зокрема, молодші діти особливо чутливі до візуальних образів насильства; інтенсивність перегляду новин про насильство та терористичні події прямо пов'язана з підвищенням тривоги, страхів і поведінкових змін у дітей; навіть опосередковане спостереження за трагічними подіями через телебачення може викликати симптоми ПТСР у дітей, які не були безпосередніми свідками події; перегляд у медіа зображень руйнувань, жертв і катастроф після стихійних лих пов'язаний із підвищенням психологічних проблем у дітей. Дослідження демонструють зв'язок між досвідом війни, симптомами ПТСР і тривожністю у дітей та їхніх батьків [13; 15; 19; 20 та ін.].

Однак дослідження, що чітко визначають медіатравматизацію як специфічний психотравмівний вплив воєнного контенту, обмежені, а взаємозв'язок між характером споживання медіа та психологічними наслідками не завжди диференціюється за віком.

Попри активне вивчення наслідків війни для психіки дітей і підлітків (посттравматичного стресового розладу, вторинної (опосередкованої) травматизації, впливу масмедіа на емоційний стан) феномен медіатравматизації досі не має достатньо чіткої теоретичної концептуалізації як самостійного різновиду психотравмівного впливу, особливо в контексті дитячої та підліткової аудиторії.

Недостатня розробленість феномену медіатравматизації проявляється у відсутності усталеного визначення поняття; нечіткості меж між поняттями «медіатравматизація», «інформаційна травматизація», «вторинна травматизація», «вікарна травма»; відсутності типології медіатравматичних впливів; недостатній операціоналізації для психодіагностики; обмеженій кількості валідованих інструментів оцінювання саме медіаопосередкованого травматичного досвіду дітей.

Проблема ускладнюється також віковими особливостями здобувачів загальної середньої освіти: незрілі механізми емоційної регуляції; підвищена вразливість до візуально насичених стимулів; домінування цифрових джерел інформації; недостатня сформованість інформаційно-психологічної культури; труднощі критичної оцінки вірогідності та контексту контенту. Це зумовлює необхідність розглядати медіатравматизацію не лише як інформаційний

феномен, а як психолого-віковий процес взаємодії суб'єкта з травмівним медіасередовищем.

На підставі викладеного **наукову проблему** можна сформулювати так: попри накопичення емпіричних даних щодо впливу воєнного контенту на психічний стан дітей і підлітків, у сучасній психологічній науці відсутня цілісна концептуалізація медіатравматизації як окремого різновиду психотравмівного впливу, що ускладнює розроблення валідного діагностичного інструментарію та обґрунтованих програм профілактики й корекції її наслідків.

Концептуалізація медіатравматизації як самостійного феномену дасть змогу уточнити її місце в системі психотравмівних впливів; визначити специфічні механізми (емоційне зараження, інтрузія образів, інформаційна гіперекспозиція); розробити модель психологічних наслідків систематичного перегляду воєнного контенту; обґрунтувати роль інформаційно-психологічної культури як ресурсу профілактики; створити валідний інструментарій психодіагностики медіатравматичних реакцій.

У сучасній психології **психотравма** розглядається як наслідок переживання події або ситуації, що виходить за межі звичного життєвого досвіду людини, супроводжується інтенсивними негативними емоціями (страх, жах, безпорадність) та перевищує наявні адаптаційні ресурси особистості. В інформаційному суспільстві відбувається переосмислення поняття психотравми. Травматичний вплив може бути безпосереднім (участь у події); свідченням події; опосередкованим через медіа. Особливої актуальності набувають вторинна травматизація; вікарна травма; медіатравматизація. Тож поняття психотравми виходить за межі фізичної загрози та охоплює також **інформаційно опосередкований травматичний досвід**.

Історично джерела концепції вторинної травматизації пов'язані з дослідженнями наслідків війни у ветеранів, посттравматичного стресового розладу (ПТСР), психоемоційного стану психотерапевтів і соціальних працівників. Тож у науковому полі співіснували два близькі, але не тотожні поняття: вікарна травматизація (акцент на когнітивних змінах), вторинний травматичний стрес (акцент на симптоматиці). Поступово наукова думка відійшла від вузького професійного контексту до ширшого розуміння: вторинна травматизація може виникати у будь-якої особи, яка систематично стикається з чужим травматичним досвідом.

З поширенням цифрових медіа вторинна травматизація почала розглядатися у новому контексті: перегляд відео воєнних дій; новини про терористичні атаки; соціальні мережі з візуально насиченим травматичним контентом. У цей період виникають питання: чи є медіаопосередкований вплив різновидом вторинної травматизації та чи варто виокремлювати медіатравматизацію як окремий феномен? Це стало підґрунтям для сучасних дискусій щодо розширення поняттєвого апарату.

У сучасній психології вторинна травматизація трактується як психічний стан, що виникає внаслідок емпатійного залучення до травматичного досвіду іншої особи або систематичного контакту з травматичною інформацією та характеризується симптомами, подібними до ПТСР. Особливої актуальності

набуває питання: чи можна розглядати систематичний перегляд воєнного контенту дітьми як форму вторинної травматизації та чи доцільно виокремлювати медіатравматизацію як специфічний різновид психотравмівного впливу?

Медіатравматизація – це різновид психотравмівного впливу, що виникає внаслідок систематичного або інтенсивного контакту з травматичним контентом через медіа (новинні ресурси, соціальні мережі, відеохостинги, месенджери). На відміну від безпосереднього переживання події, у цьому разі травматичний досвід є *опосередкованим*, однак може викликати емоційні, когнітивні та поведінкові реакції, подібні до посттравматичних. У сучасних умовах війни медіатравматизація набуває масового характеру, оскільки інформаційний потік є безперервним; візуальний контент максимально реалістичний; користувачі перебувають у стані постійної онлайн-присутності; алгоритми платформ підсилюють емоційно насичені повідомлення.

Медіатравматичний вплив реалізується через кілька взаємопов'язаних механізмів: *емоційне зараження* – перенесення страху, тривоги, паніки через масові інформаційні повідомлення; *емпатійне занурення* – ототожнення з жертвами подій; *когнітивна інтрузія* – нав'язливі образи, що відтворюються у пам'яті; *порушення базових переконань* – втрата відчуття безпеки та контролю; *інформаційна гіперпильність* – постійний моніторинг новин як форма псевдоконтролю.

У дітей і підлітків медіатравматизація може проявлятися у вигляді підвищеної тривожності; порушень сну; нав'язливого перегляду новин; уникання теми війни; соматичних скарг; зниження концентрації уваги; емоційної дратівливості або апатії. Важливо підкреслити, що симптоми можуть не відповідати повністю діагностичним критеріям ПТСР (див. *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*), однак мають субклінічний характер і впливають на навчальну діяльність та соціальну адаптацію.

У здобувачів загальної середньої освіти ризики медіатравматизації підвищуються через незавершеність формування механізмів емоційної регуляції; недостатній рівень інформаційно-психологічної культури; труднощі критичного аналізу медіаконтенту; високу залученість у цифрове середовище. У контексті тривалої війни медіатравматизація може стати *хронічним фоном психоемоційного напруження*, що впливає на навчальну мотивацію, міжособистісні стосунки та загальне відчуття життєвої безпеки.

Медіатравматизація в умовах цифрового інформаційного середовища є новітнім різновидом психотравмівного впливу, що характеризується опосередкованістю, повторюваністю, емоційною насиченістю та алгоритмічною підсиленістю. На відміну від традиційних травматичних подій, воєнний контент функціонує у цифровому середовищі, що забезпечує його постійну доступність та повторюваність. Тож воєнний контент виступає не лише інформаційним повідомленням, а й психоемоційним середовищем, у якому формується досвід повсякденного життя дітей та підлітків.

Воєнний контент у цифровому інформаційному середовищі постає як специфічний психотравмівний чинник, що поєднує візуальну

гіперреалістичність, емоційну інтенсивність, повторюваність та соціальну значущість. Його систематичний вплив може спричиняти медіатравматичні реакції, особливо у дітей та підлітків, і потребує теоретичного осмислення та розроблення психопрофілактичних стратегій.

Вікові відмінності реагування на медіатравматичний вплив визначають необхідність диференційованого підходу до профілактики та корекції його наслідків. Для молодших школярів ключовими є захист від надмірної експозиції та емоційна підтримка; для підлітків – розвиток критичного мислення, медіаграмотності та навичок саморегуляції; для старших підлітків — формування рефлексивного, ціннісно виваженого ставлення до інформації.

Отже, у межах дослідження інформаційно-психологічної культури учнів віковий чинник має розглядатися як системоутворювальний параметр побудови діагностичного та корекційного інструментарію.

Висновки. Узагальнення сучасних наукових підходів до проблеми психотравматичного впливу війни на дітей і підлітків засвідчує, що психологічні наслідки воєнних подій формуються не лише внаслідок безпосереднього переживання травматичних ситуацій, а й через опосередковане інформаційне середовище. У сучасних умовах цифровізації медіапростору діти та підлітки постійно стикаються з інтенсивними потоками воєнного контенту, що створює нову форму психологічної вразливості. Дослідження свідчать, що навіть опосередковане зіткнення з воєнними подіями через медіа може викликати тривожність, інтрузивні образи, порушення сну та інші симптоми, подібні до посттравматичних реакцій.

Аналіз наукової літератури дає змогу констатувати, що в сучасній психології сформовано кілька напрямів вивчення психотравми, зокрема дослідження безпосередньої воєнної травми, феномену вторинної травматизації та міжпоколінної передачі травматичного досвіду. Зокрема, доведено, що травматичні переживання можуть передаватися опосередковано через соціальні та сімейні механізми, впливаючи на психічний стан дітей навіть за відсутності прямого контакту з травматичною подією. Також численні емпіричні дослідження підтверджують високий рівень посттравматичних симптомів у дітей, які переживають воєнні події або стикаються з їх наслідками у своєму інформаційному середовищі.

Водночас результати аналізу наукових джерел засвідчують недостатню концептуалізацію феномену *медіатравматизації* як окремого різновиду психотравматичного впливу війни. Хоча в науковій літературі широко досліджуються явища вторинної та опосередкованої травматизації, вплив цифрових медіа як специфічного каналу трансляції травматичного досвіду часто розглядається фрагментарно. Це дає підстави визначати медіатравматизацію як особливу форму психотравматичного впливу, що виникає внаслідок систематичного сприймання травматичних медіаповідомлень, насамперед візуального воєнного контенту, і супроводжується емоційними, когнітивними та поведінковими змінами.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження психологічних механізмів медіатравматичного впливу, серед яких провідну

роль відіграють емоційне зараження, ідентифікація з жертвами або героями подій, катастрофізація мислення та фіксація на травматичних образах. У поєднанні з віковими особливостями розвитку та високою інтенсивністю цифрового медіаспоживання ці механізми можуть формувати стійкий фон тривоги, викликати порушення емоційної регуляції, знижувати навчальну мотивацію та впливати на формування світоглядних установок дітей і підлітків.

Отримані теоретичні узагальнення визначають низку перспективних напрямів подальших досліджень. Передусім потребують емпіричного вивчення: психологічні особливості сприймання воєнного медіаконтенту здобувачами загальної середньої освіти; вікові відмінності реагування на медіатравматичний вплив; чинники індивідуальної вразливості та психологічної резильєнтності; роль сімейного та освітнього середовища у пом'якшенні медіатравматичних наслідків.

Важливим завданням подальших наукових розробок є створення *психодіагностичного інструментарію*, спрямованого на виявлення рівня медіатравматизації, інтенсивності емоційних і когнітивних реакцій на воєнний контент, а також індивідуальних ресурсів подолання стресу. Розроблення таких інструментів має базуватися на принципах комплексності, вікової адекватності та інтеграції показників медіаспоживання з параметрами психологічного благополуччя.

Перспективним напрямом практичної реалізації результатів дослідження є створення *профілактично-корекційних програм*, спрямованих на формування інформаційно-психологічної культури учнів. Такі програми мають поєднувати розвиток медіаграмотності, формування навичок критичного аналізу інформації, розвиток емоційної саморегуляції та підтримку психологічної резильєнтності. Їх запровадження в освітньому середовищі може стати важливим засобом профілактики негативних наслідків медіатравматичного впливу воєнного контенту та сприяти збереженню психічного благополуччя дітей і підлітків в умовах тривалої війни.

Отже, концептуалізація медіатравматизації як специфічної форми психотравматичного впливу війни відкриває новий дослідницький напрям у сучасній психології, що поєднує проблематику психотравми, медіапсихології та психології розвитку. Його подальший розвиток має важливе теоретичне та прикладне значення для створення ефективних систем психологічної профілактики й допомоги здобувачам загальної середньої освіти в умовах сучасних інформаційних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абаніна Г. В. Наративні практики як ресурс подолання наслідків медіатравмуючих впливів. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Медіатравма в умовах інформаційної війни: психологічний та педагогічний аспекти» 20–21 червня 2017.* URL: <http://mediaosvita.org.ua/book/abanina-g-v-naratyvni-praktyky-yak-resurs-podolannya-naslidki-v-mediatravmuuyuchyh-vplyviv/>

2. Галілейська О. О. Медіапроекти психологічної підтримки дітей під час війни. *Обрії друкарства*. 2023. № 1 (13). DOI: [https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.1\(13\).287525](https://doi.org/10.20535/2522-1078.2023.1(13).287525)
3. Діагностика адаптаційних ресурсів здобувачів загальної середньої освіти та їхніх батьків для подолання наслідків війни : практич. посібн. / Н. В. Пророк, О. В. Гнатюк, С. Т. Бойко та ін. ; за ред. Н. В. Пророк. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 327 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/746954>
4. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна : монографія. Київ-Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2023. 221 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734177/1/War_Kids_2022_VL_Zlyvkov_ok.pdf
5. Клименко І. Психологічні наслідки війни для дітей з нейропсихічними порушеннями: діагностика та реабілітація. *Науковий часопис Українського державного університету ім. М. Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки. 2024. Вип. 25 (70). С. 15–24. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3d6fdb9d-33b0-4a5e-9fa7-4c2242d9cdd5/content>
6. Матяш-Заяц Л., Носова О. Вплив травматичного досвіду на соціалізацію особистості юнацького віку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 2(20), 2024. С. 68–74. URL: <https://psychology.bulletin.knu.ua/uk/article/view/3718>
7. Міськов Г. Діти і війна: досвід екстреної психологічної допомоги. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 2(25). С. 155–169. 2024. URL: <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.262>
<https://spp.org.ua/index.php/journal/article/view/262>
8. Найдьонова Л. А. Медіатравма у складі травматизації війною: доказові поради щодо здорового медіаспоживання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6 (1), 1–6. 2024. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6138>
9. Омельченко Я. М. Збереження ментального здоров'я дітей в освітньому середовищі у сучасних кризових умовах : наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді», 22 листопада 2024 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 6(2), 1–6. 2024. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6223>
10. Слободиська О. А. Медіатравма, через призму психотравматизації війною. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). № 8(42). 2024. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/14209/14279>
11. Чаплінська Ю. Медіапсихологічна експертиза аудіовізуальної продукції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія*, 1(15), 65–72. 2022. URL: [https://doi.org/10.17721/BSP.2022.1\(15\).11](https://doi.org/10.17721/BSP.2022.1(15).11)
<https://bpsy.knu.ua/index.php/psychology/article/view/305>

12. Barre K., De Boer S. & Guarnaccia C. Vicarious trauma and posttraumatic growth among victim support professionals. *Curr Psychol* 43, 3056–3069. 2024. URL: <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04523-2> URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-023-04523-2>
13. Becker-Blease K., Finkelhor D., Turner H. Media Exposure Predicts Children’s Reactions to Crime and Terrorism. *Journal of Trauma & Dissociation*. 2008. DOI: <https://doi.org/10.1080/15299730802048652> URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/19042776/>
14. Bride B. E., Radey M., Figley C. R. Measuring compassion fatigue. *Clinical Social Work Journal*. URL: https://www.researchgate.net/publication/226997803_Measuring_Compassion_Fatigue
15. Comer J. S., Furr J. M., Beidas R. S. та ін. Posttraumatic Stress Disorder Symptoms Following Media Exposure to Tragic Events: Impact of 9/11 on Children at Risk for Anxiety Disorders. *Journal of Anxiety Disorders*. 2007. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2006.10.008> URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17276653/>
16. Figley C. R. Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized. New York: Brunner/Mazel, 1995. URL: <https://surl.li/ommiqm>
17. Herman J. L. Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence—From Domestic Abuse to Political Terror. New York : Basic Books, 1992. URL: https://ia803207.us.archive.org/14/items/radfem-books/Trauma%20and%20Recovery_%20The%20Afterm%20-%20Judith%20L.%20Herman.pdf
18. McCann I. L., Pearlman L. A. Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*. 1990. URL: <https://doi.org/10.1002/jts.2490030110>
19. Pe’er A., Slone M. Media Exposure to Armed Conflict: Dispositional Optimism and Self-Mastery Moderate Distress and Post-Traumatic Symptoms among Adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph191811216> URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/19/18/11216>
20. Pfefferbaum B., Tucker P., Varma V., Varma Y., Nitiéma P., Newman E. Children’s Reactions to Media Coverage of War. *Current Psychiatry Reports*. 2020. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11920-020-01165-0> URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32535808/>
21. Thabet A., Abu Tawahina A., El Sarraj E., Vostanis P. Exposure to War Trauma and PTSD Among Parents and Children in the Gaza Strip. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 2008. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00787-007-0653-9> URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/18365135/>